

ПЛАГИЈАРИЗАМ У ЕРИ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ – ПРАВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

213

Наташа Мрвић Петровић и Владимир Чоловић

Институт за ујоредно право, Београд

САЖЕТАК: У ери дигитализације повећани су ризици од онлајн пиратерије и од плагирања ауторских дела, нарочито у науци. Аутори одређују плагијаризам као повреду права личности и правила академске честитости и објашњавају правне последице наведене повреде (у грађанском праву и кривичном праву). На основу примера из упоредног права и резултата иностраних истраживања, аутори констатују да су у спречавању плагијеризма кориснији проактивни приступи (системи за откривање плагијата) и покретање дисциплинске одговорности због кршења академске или научне етике него примена механизма одштетног и кривичног права, који треба да се примењују у крајњем случају.

Кључне речи: дигитализација, плагијаризам, ауторска права, накнада штете, кривично право

Употреба дигиталних (информационих) технологија олакшала је прикупљање, размену и коришћење података, унапредивши до неслућених граница комуникацију, али је отворила „Пандорину кутију“ њихове злоупотребе. Лака доступност информација у дигиталној ери увећава распрострањеност појаве присвајања туђег ауторства (плагијаризам) различитих садржаја који се проналазе на интернету. Искушење за оне који плагирањем крше права туђе интелектуалне својине утолико је веће што у XXI веку доминантни фактор развоја економије постају научно сазнање и иновације. Отуда се, с једне стране, резултати науке и иновација „мере“ искључиво према резултатима којима доприносе економском развоју, док се, с друге стране, управо у областима високог образовања и научног истраживања јавља императивна потреба да се спречи плагирање студентских и научних радова.

Упоредо са појачавањем свести о обиму и друштвеном значају проблема плагирања чине се покушаји да се појава истражи и спречи. Важан аспект спречавања наведене појаве односи се на примену правних механизма грађанског и кривичног права. С обзиром на то да се наведени механизми активирају постериорно, након што је откривена повреда туђег ауторства, оправдано је препоставити да су у пракси делотворнији различити проактивни приступи. Стога је

било потребно да се испитају правни аспекти плагијаризма и најподеснији начини спречавања, уз навођење примера добре праксе из страних законодавстава.

ПОЈАМ И ВРСТЕ ПЛАГИЈАТА

Плагијат обично подразумева интелектуалну крађу или превару, која се, технички посматрано, испољава у присвајању туђег ауторства¹. Како је својеврсна „крађа знања“ компилирање туђих радова и учење кроз процес имитације саставни део преношења сазнања у међуљудским односима, плагијат је практично присутан одвајкада, премда се наведеном појавом правна наука бави тек последња три века. Када се говори о плагијату често се губи из вида да не постоји универзално прихваћена дефиниција плагијата, тако да се различити поступци сматрају плагијатом. Произлази да је плагијаризам универзално распрострањена појава, али пошто традиционални систем вредности у конкретном друштву утиче на генерални етички став о забрани плагирања, још увек изостаје глобални одговор на плагијаризам.² Управо је глобално уједначен приступ спречавању плагијата неопходан у ери дигитализације.

Класификације плагијата су многобројне и темеље се на различитим критеријумима. Термином плагијат се означавају: аутоплагијат (коришћење целих или делова властитих текстова у више радова), минорни плагијат, литерални или реч-по-реч плагијат, плагијат слике, идеје, плагирање цитата (популарно названа „амнезија цитирања“), селективно преузимање речи, идеја, или неког контекста из разних извора уз компилацију (*scattergun plagiarism*), плагијаризам књига, часописа, више чланака на велико ради остваривања материјалне користи (пиратерија)³. Нису сва наведена понашања једнако друштвено штетна нити изискују потребу правне заштите, будући да ће правна реакција зависити од обима плагирања и од тога да ли се ради о нехотичном или намерном плагирању. Примера ради, аутоплагијат, литерални или реч-по-реч плагијат или плагирање цитата, по правилу нарушава академски интегритет и доводи до етичке одговорности за намерни плагијат. Литерални плагијат, као и плагијат слике или презентоване идеје може да представља повреду ауторског права ако се ради о намерном искоришћавању идеја, коментара аутора или примедби које су намерно преузете или искоришћене иако је аутор то забранио. Селективно преузимање и компилирање речи, идеја или контекста у којем је нешто казано из различитих извора, иако се подводи под плагирање, не мора да буде повезано са кршењем ауторског права.

1 Vodinelić, V., „Zabrana plagiranja i pravo citiranje u nauci“, *Pravni zapisi*, 2015, vol. 6, br. 1, str. 129.

2 K. Bennett, *Gemeinschaft and Gesellschaft: The Geopolitics of a Academic Plagiarism*, in: T. Rommel (Hg.), *Plagiate-Gefahr für die Wissenschaft, Eine internationale Bestandsaufnahme*, Berlin: Lit Verlag, 2011, pp. 54–55.

3 J. Saunders, *Plagiarism and the Law*, Learned Publishing, 2010, vol. 23, pp. 280–281, 288, <https://doi.org/10.1087/20100402>, 12. 7. 2018.

Литерарни (лингвистички) плагијат, који је најзначајнији када је реч о књижевним делима и научним радовима, обично се испољава у облицима плагирања идеја, референци, ауторства реч-по-реч и као парафразирање оригиналних речи аутора.⁴ Наведена подела значајна је за креирање компјутерских програма ради откривања плагијата који се заснивају на препознавању преузетих речи и делова реченица из оригиналног текста. Стога треба објаснити у чему се састоје поједини поступци плагирања. Јасно је да плагијат постоји увек када се идеје (под условом да су обелодањене), референце, туђе знање или теорија коју је друга особа осмислила преузима без навођења правог аутора или извора. Плагирање је и преузимање туђег текста, делова текста или целог документа под властитим именом. Реч-по-реч плагирање (*copy-paste*) значи преузимање дужег низа речи (фрагмента оригиналног текста), при чему извор фрагмента није назначен у новом документу. Плагирање парафразирањем уобичајено подразумева импутирање властитих речи аутору на кога се писац позива. Плагирање идеја, које се често помиње у англо-америчкој литератури, не мора безусловно бити повезано са кршењем ауторских права, ако је неко преузету туђу (обелодањену) идеју изразио на нов, оригиналан начин. Добар пример је судски случај из 2006. године (Енглеска) када су аутори књиге *Светша крв, свети Грал*, Ли (Leigh) и Бајџент (Baigent) тужили Дана Брауна (Dan Brown), аутора књиге *Да Винчијев ког*, због плагијата. Суд је дао за право туженом који је признао да је био снажно инспирисан идејама из књиге *Светша крв, свети Грал*, али да није одговоран за кршење ауторског права, упркос томе што су тужиоци навели да је, између осталог, тужени преузео из њихове књиге 15 тема, од којих је најважнија она која се тиче крвне лозе Меровинга⁵.

У ери дигитализације плагијаризам захвата тзв. кибер-дигитални садржај објављен на светској мрежи (*World Wide Web*), попут електронских верзија књига, графике, видео и аудио материјала, музике, мејлова, садржаја веб-страница или онлајн доступних база података. Штавише, појава мултимедија омогућила је комбиновање и интегрисање различитих самосталних садржаја у форми тзв. „дигиталног текста“ (електронске верзије руком писаног или штампаног текста) који својом флексибилношћу олакшава претраживање, преуређивање, читање, коментарисање, креирање, измену или комбиновање података. Тешкоће јасног утврђивања ауторства на интернету, отвореност интернет простора и чињеница да читалац лако може преузети туђи садржај и изменити оригинално дело „сечењем“ и „лепљењем“ текста, увећава ризике да се информације доступне на светској мрежи погрешно препознају као информације у јавном домену које не подлежу

4 Martin (2004) prema: A. Barrón-Cedeño, M. Vila, A. Martí, P. Rosso, *Plagiarism Meets Paraphrasing: Insights for the Next Generation in Automatic Plagiarism Detection*, Computational Linguistics, 2012, vol. 39, n. 4, p. 918, https://doi.org/10.1162/COLI_a_00153, 22. 7. 2018 Prema istom izvoru objašnjene su vrste plagijata.

5 J. Saunders, o. c., p. 284.

заштити ауторских права и не захтевају навођење извора и цитирање. Постоје, међутим, строга правила копирања и коришћења информација доступних на интернету у складу са кибер-етиком, која подразумева коришћење добијених података и других садржаја преузетих са мреже у складу са лиценцама које даје аутор текста или на основу проширене колективне лиценце (*Creative Commons*)⁶. Другим речима, расположивост кибер-дигиталног садржаја на светској мрежи олакшава појаву нехотичног неовлашћеног преузимања нечијег дела без адекватног признања ауторства. Описану ситуацију треба разликовати од намерног плагирања садржаја доступног на светској мрежи под којим се, како наводи Лихоби (Lehobyе), подразумева копирање туђих чланака са Интернета, онлајн доступних садржаја и докумената доступних у електронским базама података без адекватног навођења имена аутора или извора и/или уз замену имена аутора (стављање властитог или имена неког другог уместо имена правог аутора)⁷.

Кибер-плагијаризам, према класификацији коју је 1995. године понудила Ребека Мур Хауард (Rebеса Мооре Хауард), има три основна облика испољавања: а) преварне радње приликом полагања испита, састављања семинарских или дипломских радова, при чему се уз помоћ „паметних“ телефона или других дигиталних уређаја користи туђа помоћ и знање или се „купује“ туђи рад (*cheating*); б) преузимање делова или целих радова другог аутора (било објављених, било необјављених, у штампаној или електронској верзији) без признавања туђег ауторства или извора података и в) „пачворк“ или „мозаик“ плагијат када се не преузимају реч-по-реч делови или изрази из туђег рада, него се комбинују позајмљени и делимично промењени делови текста из више извора⁸. Наведена подела, макар била и спорна у делу у коме обухвата преваре на испитима, показује да се у англо-америчком и европском културном миљеу кибер-плагијаризам по правилу схвата као облик академске корупције која нарушава честитост у образовном процесу (студентски плагијаризам) и/или у науци (академски плагијаризам). Стога се нарочита пажња усмерава на препознавање и спречавање таквих неприхватљивих појава кроз механизме успостављања етичке одговорности и дисциплинско кажњавање плагијатора у комбинацији са проактивним приступом коришћења компјутерских програма ради откривања плагираног садржаја.

6 О коришћењу проширене колективне лиценце у европском праву у: Н. Мрвић Петровић, В. Чоловић, *Управљање колективним правима и дигитализована културна баштина*, у: Д. Прља (ур.), *Правни аспекти дигитализације културне баштине*, Београд: Институт за упоредно право, Српска академија наука и уметности, 2017, стр. 149–151.

7 NM Lehobyе, *Plagiarism: misconduct awareness on novice research within the cyberworld*, *Potchefstroom Electronic Law Journal*, 2010, vol. 13, n. 3, p. 499. Супротно, Венди Садерланд-Смит (Wendy Sutherland-Smith) мишљења је да *cheating* не треба сматрати обликом плагирања (W. Sutherland-Smith, *Plagiarism the Internet and Student Learning, Improving Academic Integrity*, New York – London: Roulledge, 2008, p. 30).

8 NM Lehobyе, *o. c.*, p. 496.

Уобичајено се сматра да је плагијаризам, који се обично поистовећује са фалсификовањем робе, нарочито распрострањен у срединама у којима се плагирање не препознаје као непожељно понашање (земље у развоју, већина азијских земаља и слично), за разлику од друштава која традиционално прихватају чврст став о неприхватљивости плагијата (Велика Британија и све државе које следе англо-америчку правну традицију, чланице Европске уније итд.)⁹. Примера ради, у Индији, Перуу, Ирану и Кини честа су плагирања резултата истраживања у биомедицини, а интернационални језик плагијатора је енглески¹⁰. Међутим, у периоду од 2002. до 2006. године ситуација је побољшана, будући да су ради усаглашавања са Споразумом Светске трговинске организације о трговинским аспектима права интелектуалне својине (TRIPS)¹¹, у Индонезији, Јапану, Хонг Конгу и Кини донети нови прописи о заштити интелектуалне својине¹².

ДОМЕТИ ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ОД ПЛАГИЈАРИЗМА

Плагирање свакако представља непоштен поступак, што произлази из смисла речи *plagarius* (лат.) која је означавала крађу туђег детета или роба¹³. Она симболично указује на морално недопуштenu садржину понашања онога ко од аутора отима његово интелектуално „чедо“. Морално прекорљив поступак плагијатора постаје релевантан за право тек када је предвиђен у правном пропису као противправни акт за који следи примена правне санкције. Како не постоји правна дефиниција плагијаризма, правна наука наведену друштвену појаву истражује само фрагментарно и то, када је реч о последицама плагијата, из аспеката грађанског права (кршење ауторских права) и кривичног права (извршење кривичног дела против ауторског права). У погледу грађанскоправне заштите права аутора дела постоје разлике у англо-саксонском и континенталном правном систему.

Англо-амерички концепт права интелектуалне својине традиционално се, још од енглеског Аниног статута из 1710. године, заснива на потреби правне заштите дела као таквог и имовинских права аутора (*copyright*)¹⁴ на морално недо-

9 E. Heitman, S. Litewka, *International Perspectives on Plagiarism and Considerations for Teaching International Trainees*, *Urologic Oncologic*, 2011, vol. 29, n. 1, p. 104.

10 E. Heitman, S. Litewka, о. с., p. 105.

11 Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPS Agreement је анекс 1Ц Споразума из Маракеша о оснивању Светске трговинске организације од 15. априла 1994. године (ступио на снагу 1. јануара 1995. године).

12 Детаљније у: D. McHardy Reid, *Intellectual Property Rights: A Comparative Perspective on Asia, the EU, and North America*, *Nortamérika*, 2012, vol. 7, n. 1, pp 35, 41–42, 45–46, 48.

13 D. Weber-Wulff, *False Feathers: A Perspective on Academic Plagiarism*, Berlin Heidelberg: Springer Verlag 2014, p. 3.

14 Статутарна решења из 1710. године преузета су у правним системима Аустралије, Канаде, Хонг Конга, Индије, Новог Зеланда и Сједињених Америчких Држава (W. Sutherland-Smith, о. с., p. 37). О разликама између англо-америчког концепта *copyright*-а и појма ауторског права у

пуштину садржину понашања онога ко од аутора отима његово интелектуално „чедо“. Морално прекорљив поступак плагијатора постаје релевантан за право тек када је предвиђен у правном пропису као противправни акт за који следи примена правне санкције. Како не постоји правна дефиниција плагијаризма, правна наука наведену друштвену појаву истражује само фрагментарно и то, када је реч о последицама плагијата, из аспеката грађанског права (кршење ауторских права) и кривичног права (извршење кривичног дела против ауторског права). У погледу грађанскоправне заштите права аутора дела постоје разлике у англо-саксонском и континенталном правном систему.

Примери из америчког права креирања заштите ауторских права значајни су због тога што је под утицајима међународног права, у сврхе спречавања онлајн пиратерије и плагијаризма, у Сједињеним Америчким Државама од 1. марта 1989. године уведена аутоматска заштита ауторских права. Последица је била да се чак и безначајне измене копираног текста (на пример, измене реда речи у преузетој реченици другог аутора) по америчком праву могу сматрати покушајем кршења ауторског права. *Ratio legis* јесте да се не сме толерисати преварно понашање плагијатора који има свест о томе да није прави аутор и који има јасно изражену вољу да изостави име аутора и себи припише резултате његовог рада. Аутор који сматра да су његова права прекршена плагирањем може тражити судску заштиту тужбом коју подноси према лажном аутору (штетнику) или одговорном лицу (најчешће издавачу, ако је реч о литерарном плагијату). С обзиром на промењене услове пословања у дигиталној ери, издавачима се саветује да тужбе због плагијата сматрају саставним делом пословног ризика, да се осигурају од одговорности или да се обезбеде клаузулама издавачког уговора у којима ће аутор потврдити оригиналности дела прихваћеног за објављивање¹⁵.

И у континенталном праву се заштита од плагијата најчешће постиже кроз механизме грађанског права, судском заштитом моралних права аутора (*droit morale*, франц., *Urheberpersönlichkeitsrecht*, нем.), што укључује заштиту од неовлашћеног преузимања, репродуковања, објављивања, преписивања, емитовања и прилагођавања објављеног дела¹⁶. Како се види, схватање ауторског права као моралног права аутора омогућује другачији приступ правној заштити од плагијата, али је проблематично да ли је могуће постићи заштиту дела које није предмет права интелектуалне својине. У складу са немачком доктрином о правима личности могуће је сматрати да „својатање умне творевине може да представља повреду права личности (права на идентитет) и онда кад нема повреде ауторских

континенталном правном систему у: W. Sutherland-Smith, *о. с.*, pp. 47–49; D. Prlja, M. Reljanović, Z. Ivanović, *Internet pravo*, Beograd: Institut za uporedno pravo, 2012, str. 10.

15 J. Saunders, *о. с.*, p. 280, 288.

16 W. Sutherland-Smith, *о. с.*, p. 58.

права или у смислу кривичног права нису испуњени услови за заштиту ауторског права (нема кривице или се не ради о научном делу и слично)¹⁷. Разлог је тај што преузимање туђих мисли или дела као властитих, без назнаке имена правог аутора, представља кршење права на лични идентитет у смислу права човека да буде исти, себи једнак и такав какав је у ствари¹⁸.

Повреда идентитета личности редовно се доводи у везу са личним идентитетским карактеристикама човека које карактеришу његов приватни живот и интимну сферу његовог живота. Код плагијаризма, међутим, од значаја је повреда специфичног дела личног идентитета човека који је повезан са његовом чашћу, друштвеним угледом, достојанством и социјалном ваљаношћу (*Socialen Geltungsanspruch*). Стога плагијатор који себе неистинито означи као аутора туђег дела не само да повређује туђе право на име, него краде туђи идентитет, тј. неовлашћено присваја туђи живот и нешто што је други доживео или урадио¹⁹. Штавише, у немачком праву, према §824 Грађанског законика, заштита права личности протеже се и на имовинске интересе нарушене кршењем права личности, те се зато сматра оправданим говорити о једном специфичном праву личности на индивидуалност, које превазилази право на лични идентитет²⁰.

Спорно је, међутим, да ли би у судској пракси било могуће у сваком случају плагијаризма постићи грађанскоправну заштиту права личности, будући да се у ери дигитализације однос између плагијата и кршења ауторског права ревитализује утолико што се у условима отвореног простора на светској мрежи мења концепт аутора који може створити ново културно дело копирањем и мењањем раније објављеног, туђег ауторског дела које је у јавном домену. Сличан проблем јавља се и у науци у којој се промовише отвореност резултата научног истраживања. Због тога се у ери дигитализације мора мењати приступ заштити ауторских права, па се и у немачкој теорији и праву све чешће помиње ново право на информационо самоопредељење, на основу кога се одлучује о објављивању и коришћењу личних података унутар постављених граница о којима сам носилац одлучује²¹. Повреда тог права редовно је разлог да се захтева судска зашти-

17 V. Vodinelić, *о. с.*, str. 130–131.

18 A. Finžgar, *Prava ličnosti*, Beograd: NIU Službeni list SFRJ, 1988, str. 113.

19 Реч је о повезаности права на име и на лични идентитет личности. И у скандинавском праву плагијат се схвата као повреда права на идентитет (J. Grünnewald, *Plagiate fremden Identitäten. Skandinavischen Autofiktionen der Gegenwart und ihre Folgen*, in: C. Baron, C. Krauss, L. Polubojarinoва (eds.), *Produktivität des Plagiats*, Berlin: Lit Verlag, 2018, p. 90).

20 K-N. Peifer, *Individualität im Zivilrecht, Der Schutz persönlicher, gegenständlicher und wettbewerblicher Individualität im Persönlichkeitsrecht, Immaterialgüterrecht und Recht der Unternehmer*, Tübingen: Mohr Siebek, 2001, p. 224, 225.

21 F. Oppitz, *Persönlichkeitsrechte statt Datenschutz*, 2011, p. 3, http://momentum-kongress.org/cms/uploads/documents/Beitrag_Oppitz16_5_2011_0542.pdf. 27. 6. 2018.

та, најчешће у домену кршења права интелектуалне својине. Међутим, у другим ситуацијама, када плагијаризам није скопчан са повредом права интелектуалне својине, грађанскоправна заштита права личности је илузорна. На сличан начин се показује да и казнена заштита интелектуалне својине не може представљати ефикасан правни механизам за спречавање сваког плагијаризма.

У ери дигитализације у први план избија проблем правног регулисања контроле приступа информацијама, како би носилац ауторског права или издавач могли да ограниче приступ дигиталним садржајима и тако спрече њихово неовлашћено коришћење или крађу. Крајњи израз настојања да се спрече злоупотребе и заштите кршења права интелектуалне својине на интернету везани су за покушаје, пре свега у Сједињеним Америчким Државама, да се током 2011. године донесу статутарни прописи ради спречавања крађе интелектуалне својине и пиратерије на интернету²². Идеја о успостављању својеврсне државне цензуре интернета (чак и у односу на стране веб-странице) наишла је на снажно противљење поборника заштите људских права и светских познатих интернет компанија, које су запрети-ле да ће ставити ван функције претраживаче и сервисе, а интензитет протеста је утицао на законодавца да прекине поступак усвајања прописа.

Показује се да још увек није могуће ускладити противречне захтеве да се обезбеди слободна размена информација на интернету, с једне стране, а да се истовремено спречи незаконита употреба туђег ауторства, са друге стране. Потребно је у домену права интелектуалне својине заштити и ауторска права web-а, и тако заштиту проширити на свако дело, осим оног за које је по закону из те заштите изузето или за које аутор дозволи слободно копирање и коришћење. Важно је, осим тога, ширити свест грађана о потреби поштовања кибер-етике, како би се избегла погрешна и противправна употреба информација на интернету, за које се верује да тиме што су доступни свима на мрежи, могу бити преузети без дозволе. Стога се обично губи из вида да су садржаји на интернету предмет ауторског права једнако као и било која друга дела, иако се заштита такве интелектуалне својине остварује на специфичан начин, будући да је понекад тешко одредити који садржаји подлежу којој врсти заштите права интелектуалне својине (на пример, код мултимедија), ко све може бити грађанскоправно одговорно лице у ланцу оних који користе интернет или преко њега врше одређене услуге, ко се може сматрати носиоцем права интелектуалне својине или ко поседује право на коришћење садржаја објављеног на интернету. Из наведених разлога значајнија је успешна примена мера проактивне политике спречавања плагијата, него постериорна правна заштита која је, по природи ствари, усмерена само на поправљање штете и успостављање претходног стања у мери у којој је могуће, или на кажњавање починиоца кривичног дела.

22 Више у: D. Prlja *et al.*, *o. c.*, str. 34–35.

ПЛАГИЈАТ КАО ПОВРЕДА АКАДЕМСКЕ ЧЕСТИТОСТИ

Ограниченост домета правне заштите од плагијаризма разлог је што се поставља питање да ли би дисциплинска реакција на плагијат као повреду академске честитости могла бити делотворнија од заштите ауторског права и претње применом кривичних санкција, имајући у виду да се плагијат, као повреда аутономних правила у научном стваралаштву схвата шире од кршења ауторског права „који га поима уже, штитећи форму искључиво објављеног дела“²³. Оправданост таквог опредељења види се и из повећаног ризика плагијаризма који собом носи политика отвореног приступа садржају научних часописа, завршних радова, докторских дисертација и другим резултатима научног рада. Стога се данас нарочита пажња посвећује проактивном спречавању плагијаризма у академској заједници и научној делатности.

Коришћење електронског система за откривање плагијаризма данас је уобичајени проактивни начин спречавања плагијаризма у образовним и научним установама. Оно омогућава проверу оригиналности текстуалног садржаја аутоматским поређењем конкретног текста са могућим изворима са сајтова, из онлајн доступних публикација, блогова или другог онлајн доступног материјала (неки технички сервиси омогућава и претрагу текстуалног садржаја који није онлајн доступан). Електронски системи за откривање плагијаризма су веома популарни, брзо се развијају и унапређују, али се упоредо са тим развијају и механизми којима плагијатори покушавају да преваре програм и „подигну оригиналност“ рада до прихватљивог односа плагираног и оригиналног текста²⁴. Другим речима, побољшање система контроле плагијаризма поспешује настанак нових техника којима се настоји онемогућити делотворна контрола. Највећи недостатак електронских система јесте што откривају неоригинални текст који одговара неком другом извору, али тај текст може бити сасвим легитимно преузет, будући да су неоригинални елементи (често коришћене, уско термилошке или погрешне фразе) редовно садржани у радовима правника, програмера, економиста, техничких стручњака, математичара, физичара, хемичара итд., који морају да преузимају и користе једино стручне термине, формуле или дефиниције. Стога примена електронског система откривања плагијата није довољна, будући да после установљене неоригиналности текста следи академска процена да ли је неоригиналност последица

23 V. Vodinečić, *о. с.*, стр. 133; у истом делу (стр. 132–134) аутор детаљније објашњава разлике појмова плагијата у ауторском и праву о науци.

24 „Подизање оригиналности“ рада постиже се на различите начине: коришћењем ћирилице уместо латинице, употребом синонима, додавањем појединих уводних делова туђем тексту који се преузима, заменом оригиналних табела и формула сликама које систем контроле не може да препозна, уклањањем ретких речи или честих фраза из оригиналног текста, додавањем ретких речи или израза и слично.

плагијата или не²⁵. Наведено указује на релативност плагијата и ризике од арбитрарне субјективне процене.

Истраживања плагијаризма међу студентима, нарочито популарна у Америци, Аустралији и Великој Британији обично се базирају на методама провере препознавања појаве, студијама самооптуживања и приказу појединих случајева плагијаризма. Ова истраживања показују да је, уместо улагања у опрему и ангажовања стручњака ради испитивања оригиналности студентских радова, корисније предузимање активности на побољшању академске писмености студената и стицању вештина за писање стручних и научних радова, чиме се спречава некритичко преузимање туђег ауторства.²⁶ Слични резултати добијени су у истраживању из 2012. године којим су, у склопу истраживања плагијаризма у области високог образовања на простору Европске уније, упоређивани ставови студената о плагијаризму из некадашњих комунистичких држава (Бугарска, Пољска, Чешка, Литванија) са ставовима студената из Велике Британије и Кипра. Према резултатима истраживања студенти нису свесни да чине плагијат, у шта наставници сумњају, при чему и једни и други као најважнији фактор плагирања помињу лакоћу преузимања садржаја са интернета²⁷. Истраживање извршено 2015. године међу студентима 17 факултета Универзитета у Марибору показало је да интернет погодује плагијаризму због лакоће копирања и једноставног приступа садржајима и новим технологијама, али да се не може успоставити непосредна корелација између времена које студент проводи на интернету и плагијата. Резултати упућују на значај индивидуалне мотивације студената да поштују академска правила о недозвољености плагирања и на потребу да их наставници обуче вештини писања²⁸. Проблем је, међутим, што кроз процес социјализације млади усвајају културни обзац о (не)прихватљивости плагијаризма и преварних поступака у процесу стицања знања. Стога истраживања упозоравају да су међу сту-

25 J. Badge, *How effective are electronic plagiarism detection systems and does it matter how you use them? Reviewing the evidence*, Plagiarism conference 2010, https://www.plagiarism.org/assets/Badge2010_fullpaper.pdf, 22. 7. 2018., J. Badge, J. Scott, *Dealing with plagiarism in the digital age*, final report, 2009, <https://www.heacademy.ac.uk/knowledge-hub/dealing-plagiarism-digital-age>, 27. 6. 2018.

26 I. Glendinning, *Plagiarism Policies in the United Kingdom, from research: Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe*, <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-27%20UK%20RT%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20UKNarrativeOct2013.pdf>, K. Fielden, D. Joyce, *An analysis of published research on academic integrity*, *International Journal for Educational Integrity*, vol. 4, n. 2, pp. 4–24, <http://www.ojs.unisa.edu.au/index.php/IJEl/issue/archive>, 22.6. 2018, R. B. Standler, *Plagiarism in Colleges in USA, legal aspects of plagiarism, academic policy*, 16. april 2012, <http://www.rbs2.com/plag.pdf>, 22. 6. 2018.

27 T. Foltýnek, F. Čech, *Attitude to plagiarism in different European countries*, *Acta universitatis agriculturae et silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2012, LX, n. 7, pp. 77–78.

28 P. Šprajc, M. Urh1, J. Jerebic, D. Trivan, E. Jereb, *Reasons for Plagiarism in Higher Education*, *Organizacija*, 2017, vol. 50, n. 1, pp. 33–45, <https://doi.org/10.1515/orga-2017-0002>, 22. 7. 2018.

дентима најчешћи плагијатори странци, не само због тога, како тврде Ерцеговац и Ричардсон (Richardson), што нису овладали вештинама правилног писања и цитирања на енглеском, него зато што нису знали за дијаметрално супротно културно вредновање плагијаризма у средини у којој студирају, у односу на ставове које су усвојили у својој домовини²⁹.

Делотворно спречавање плагијаризма, како изгледа, највише зависи од успешног сузбијања културе преварног поступања у академској средини. Да ли је то могуће постићи у савременим условима? Чини се да није јер, како наводи Бенет (Bennett), академску и научну заједницу у европском културном миљеу традиционално прожимају, хоризонтално и вертикално, патерналистички интерперсонални односи који спутавају оригиналност студената и научника терајући их да пасивно, кроз технике имитације, усвајају и репродукују знање које им учитељ или ментор ауторитативно преноси у замену за заштиту и промоцију. Са друге стране, студент или млади научник приморан је да у кратком времену објави што више радова сходно правилу „објавити или нестати“ (*publish or perish*) које важи у савременој науци, што директно подстиче плагијаризам³⁰.

ЗАКЉУЧАК

У складу са захтевима постинформатичког друштва у коме наука постаје важан фактор привредног напретка и извор профита, плагијаризам се данас сматра изузетно штетном друштвеном појавом на коју треба реаговати не само свим правним средствима него и проактивно.

Извршена анализа упућује на то да је став према плагијаризму културно детерминисан. Плагијат у сваком случају представља повреду права аутора на властиту идентитет, али од интензитета те повреде зависи да ли је неопходна правна реакција. Како нема универзално прихватљиве правне дефиниције плагијаризма, из правног аспекта се плагијат одређује саобразно предметима појединих грана права (ауторског, казненог и слично), како би се обезбедила судска заштита права интелектуалне својине. Другачије и шире поимање плагијата могуће је једино у праву које регулише наставно-научну делатност, али се правна реакција тада своди на дисциплинско кажњавање онога ко крши правила професионалне етике у научном раду. Пошто у савремено доба танка линија дели поље слободног научног или уметничког стваралаштва од кршења права личности аутора плагијатом, делотворније је, уместо правним санкцијама, моралним прекором деловати на плагијаторе, можда на начин како се то одавно и веома успешно чини у Сканди-

29 Z. Ercegovac, J. V. Richardson, *Academic Dishonesty, Plagiarism Included, in the Digital Age: A Literature Review*, College & Research Libraries, 2004, vol. 65, n. 4, p. 312, <https://crli.acrl.org/index.php/crli/article/view/15673/17119>, 22. 7. 2018; K. Bennett, *o. c.*, p. 61.

30 K. Bennett, *o. c.*, p. 62–63.

навији.³¹ Карен Бенет (Karen Bennett), међутим, аргументовано указује на то да је садашње инсистирање на академској части императив који се лицемерно промовише у складу са циљевима неолибералног капитализма, а не ради одбране интегритета науке и високог образовања, те је стога и плагијат питање огромне контрадикције, пошто се просветитељске вредности поштеног прибављања знања промовишу под друштвеним притиском усвајања доминантног система вредности³².

Растући плагијаризам у привреди, образовном систему и науци не може се посматрати изоловано од друштвених услова који му погодују, при чему је дигитализација до неслућених граница повећала могућности проналажења, прераде и копирања одређених садржаја са интернета. У кибер-пословању плагијаризам се већ прихвата као „нормални“ пословни ризик са којим се рачуна. У области науке и образовања промовише се приступ отворености, упркос ризицима плагијаризма и примењују се проактивни механизми са циљем да се плагијаризам, као својеврсна „интелектуална корупција“, сведе на „прихватљиву“ меру, уз ширење културе академске честитости. Како не постоји јасна дефиниција плагијата и где је граница између недопуштеног плагирања и друштвено прихватљивог копирања нејасна, остаје да се запитамо колико су поуздани истакнути вредносни критеријуми. Зато правна реакција на плагијат мора да се примени само *ultima ratio* и мора бити добро избалансирана како би се осујетиле злоупотребе туђих ауторских права, а да то не угрози слободну размену информација на интернету. Јер, у савременој науци још увек дословно важи доскочица Вилсона Мизнера (Wilson Mizner) „ако копирам од једног то је плагијаризам, а ако копирам од двојице, то је истраживање“.³³

ЛИТЕРАТУРА

- Badge, J., How effective are electronic plagiarism detection systems and does it matter how you use them? Reviewing the evidence, Plagierism conference 2010, https://www.plagiarism.org/assets/Badge2010_fullpaper.pdf, 22. 7. 2018.
- Barrón-Cedeño, A., Vila, M., Martí, A., Rosso, P., „Plagiarism Meets Paraphrasing: Insights for the Next Generation in Automatic Plagiarism Detection“, *Computational Linguistics*, 2012, vol. 39, no. 4, pp. 917–947, https://doi.org/10.1162/COLI_a_00153, 22. 7. 2017.
- Bennett, K., „Gemeinschaft and Gesellschaft: The Geopolitics of a Academic Plagierism“, in: T. Rommel (Hg.); *Plagiate – Gefahr für die Wissenschaft?, Eine intentionale Bestandsaufnahme*, Lit Verlag, Berlin, 2011, S. 53–69.
- Ercegovac, Z., Richardson, J. V., „Academic Dishonesty, Plagiarism Included, in the Digital Age: A Literature Review“, *College & Research Libraries*, 2004, vol. 65, no. 4, pp. 301–318, <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/15673/17119>, 22. 7. 2018.

31 J. Grünnewald, *o. c.*, p. 91.

32 K. Bennett, *o. c.*, pp. 65–67.

33 Према: D. Weber-Wulff, *o. c.*, p. 3.

- Fielden, K., Joyce, D., *An analysis of published research on academic integrity*, International Journal for Educational Integrity, vol. 4, n. 2, pp. 4–24,
<http://www.ojs.unisa.edu.au/index.php/IJEI/issue/archive>, 22.6. 2018
- Finžgar, A., *Prava ličnosti*, NIU Službeni list SFRJ, Beograd, 1988.
- Foltýnek, T., Čech, F., „Attitude to plagiarism in different European countries“, *Acta universitatis agriculturae et silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2012, LX, no. 7, p. 71–80.
- Glendinning, I., *Plagiarism Policies in the United Kingdom, from research: Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe*,
<http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-327%20UK%20RT%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20UKNarrativeOct2013.pdf>
- Grünnewald, G., „Plagiate fremden Identitäten. Skandinavischen Autofiktionen der Gegenwart und ihre Folgen“, in: C. Baron, C. Krauss, L. Polubojarinova (Hrsg.), *Produktivität des Plagiats*, Lit Verlag, Berlin, 2018, str. 79–100.
- Heitman, E, Litewka, S., „International Perspectives on Plagiarism and Considerations for Teaching International Trainees“, *Urologic Oncologic*, 2011, vol. 29, no. 1, pp. 104–118.
- Lehohybe, NM., „Plagiarism: misconduct awareness on novice research within the cyberworld“, *Potchefstroom Electronic Law Journal*, 2010, vol. 13, n. 3, p. 494–508.
- McHardy Reid, D., „Intellectual Property Rights: A Comparative Perspective on Asia, the EU, and North America“, *Nortamerika*, 2012, year 7, issue 1, p. 31–66.
- Мрвић Петровић, Н., Чоловић, В., *Управљање колективним правима и дигитализована културна баштина*, у: Д. Прља (ур.), *Правни аспекти дигитализације културне баштине*, Београд: Институт за упоредно право, Српска академија наука и уметности, 2017, стр. 147–156.
- Oppitz, F., *Persönlichkeitsrechte statt Datenschutz*, 2011, S. 3,
http://momentum-kongress.org/cms/uploads/documents/Beitrag_Oppitz16_5_2011_0542.pdf.
27. 6. 2018.
- Peifer, K-N., *Individualität im Zivilrecht*, Mohr Siebek, Tübingen, 2001.
- Petrović, S., „Dilema: kiber ili sajber“, *Strani pravni život*, 2/2012, str. 368–377,
<https://doi.org/10.1087/20100402>, 12. 7. 2018.
- Prlja, D, Reljanović, M., Ivanović, Z., *Internet pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2012.
- Saunders, J., „Plagiarism and the Law“, *Learned Publishing*, 2010, vol. 23, pp. 279–282, <https://doi.org/10.1087/20100402>, 12. 7. 2018.
- Standler, R. B., *Plagiarism in Colleges in USA, legal aspects of plagiarism, academic policy*, 16. april 2012, <http://www.rbs2.com/plag.pdf>, 22. 6. 2018.
- Sutherland-Smith, W., *Plagiarism the Internet and Student Learning, Improving Academic Integrity*, Roulledge, New York – London, 2008.
- Šprajc, P., Urh M., Jerebic J., Trivan, D., Jereb, E., „Reasons for Plagiarism in Higher Education“, *Organizacija*, 2017, vol. 50, no. 1, str. 33–45,
<https://doi.org/10.1515/orga-2017-0002>, 22. 7. 2018.
- Vodinelić, V., „Zabrana plagiranja i pravo citiranje u nauci“, *Pravni zapisi*, 2015, vol. 6, br. 1, str. 126–200.
- Weber-Wulff, D., *False Feathers: A Perspective on Academic Plagiarism*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2014.

PLAGIARISM IN THE ERA OF DIGITALIZATION – LEGAL CONSEQUENCES

Nataša Mrvić Petrović and Vladimir Čolović

Institute of Comparative Law, Belgrade

226

SUMMARY: In the digital era, the risks of online piracy and digital plagiarism have increased, especially in science. The authors determine plagiarism as violation of the personal rights and rules of academic honesty and explain legal consequences such of violation (in civil law and criminal law). On the basis of examples from the comparative law and the results of foreign research, the authors conclude that proactive approaches (use the plagiarism detection systems) and initiation of ethical responsibility are more useful in preventing plagiarism than applying the mechanisms of compensation and criminal law, which should be applied in the extreme case.

Keywords: digitalization, plagiarism, copyright, compensation of damages, criminal law